

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

УДК 339.924

Кукурудза Іван Іванович,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії,
інноватики та міжнародної економіки
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

***Анотація.** Досліджено стан і перспективи підвищення міжнародної конкурентоспроможності України в контексті польського досвіду; аргументовано можливі позитиви і негативи внаслідок входження України до Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС) і деякого згортання економічного співробітництва з країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД), передусім Російською Федерацією; аргументовано рекомендації щодо виваженої економічної політики в контексті підвищення конкурентоспроможності економіки України та Польщі.*

***Ключові слова:** конкурентоспроможність економіки України; польський досвід; чинники підвищення конкурентоспроможності; загрози зниження конкурентоспроможності.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого ринку товарів і послуг, капіталів і робочої сили, технології та інформації національні економіки можуть розраховувати на гідне «місце під сонцем» лише в разі забезпечення належного рівня міжнародної конкурентоспроможності. Як переконає вітчизняний і зарубіжний досвід, добитися цього можливо лише за умов якісного економічного зростання та високого рівня стійкості національної суспільно-економічної системи, які в свою чергу залежать від рівня та ефективності інвестиційно-інноваційної політики у виробничій і соціальній сферах, тобто інвестицій у виробничий і людський капітал, фундаментальні та прикладні дослідження, розробку товарів і процесів тощо. З огляду на це кожна країна, в тому числі й Україна, повинна постійно дбати про підвищення своєї конкурентоспроможності, як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на міждержавному рівні. А це робить проблему міжнародної конкурентоспроможності української економіки доволі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам міжнародної конкурентоспроможності національних економік присвятило свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних вчених, в тому числі Антонюк Л. Л., Грінберг Р. С., Губський Б. В., Лук'яненко Д. Г., Портер М., Поручник А. М., Сорос Дж., Чужиков В. І., Шніцер М., та інші. Вони зокрема дослідили проблеми управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку, окреслили основні чинники посилення конкурентоспроможності національних економік розвинутих країн та країн, що є менш розвиненими, а також деякі інші важливі аспекти проблеми. Проте ряд питань, в тому числі питання порівняльного аналізу міжнародної конкурентоспроможності окремих країн, на наш погляд, досліджені недостатньо, а тому потребують подальшої уваги науковців.

Метою статті є дослідження міжнародної конкурентоспроможності української економіки в контексті польського досвіду; виявлення чинників, що не сприяли підвищенню конкурентоспроможності української економіки в умовах переходу до ринку; розробка пропозицій щодо запозичення польського досвіду підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. В умовах економічної глобалізації конкурентна боротьба (змагання) ведеться як між суб'єктами господарювання за сектори світового ринку, так і між країнами та соціально-економічними системами за домінуючі позиції у світовому просторі. Отже, конкурентоспроможність національної економіки – це здатність національного господарства в цілому і окремих його складових забезпечити стале зростання національного багатства та впливати на гео економічні трансформації. Для України і Польщі проблеми міжнародної конкурентоспроможності економіки стали надзвичайно важливими одразу після початку ринкових перетворень. На їх подальше загострення істотно вплинув розпад Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і Радянського Союзу. Взявши курс на інтеграцію до системи світового господарства та приєднання до численних багатосторонніх економічних організацій, в тому числі і до Європейського Союзу (ЄС), Україна і Польща повинні були здійснити кардинальну структурну перебудову економіки як засобу підвищення їх конкурентоспроможності на світовому просторі. Потрібно було діяти досить швидко, аби закріпитися на вже освоєних ринках і водночас не менш активно освоювати нові ринки, пам'ятаючи, що віднині вчорашні партнери по РЕВ і Радянському Союзу стають для України такими ж конкурентами, як і США, Великобританія, Німеччина, Франція та інші країни світової спільноти.

Структурна перебудова мала охопити всю національну економіку, оскільки вона переставала бути складовою єдиного народногосподарського комплексу СРСР, а пускалася в «самостійне плавання» як економіка суверенної незалежної держави. Причому, за визнанням тодішніх найактивніших противників Союзного Договору в особі верхівки «руху», Україна виходила в «самостійне плавання» не з порожніми трюмами. На той час вона посідала перше місце в Європі по виробництву на душу населення вугілля, залізної руди, сталі, цукру і картоплі, друге місце – нафти, газу, молока, масла, зерна і зернобобових, третє місце – електроенергії, м'яса тощо. Залишалось напружитись, щоб вийти на перші місця в машинобудуванні, приладобудуванні, технології, зв'язку, транспорті та деяких інших секторах економіки. Причому на старті ринкових перетворень наш економічний потенціал, в тому числі і щодо міжнародної конкурентоспроможності, був одним із найвищих на теренах СРСР і доволі високим на теренах країн Східної та Центральної Європи. Скажімо, конкурентоспроможність окремих видів продукції, суб'єктів господарювання, багатьох галузей і національної економіки в цілому в Україні була вищою, ніж у Польщі, в контексті успіхів якої ми будемо розглядати наші власні успіхи та невдачі, пам'ятаючи при цьому, що економіки цих двох країн мали багато спільних рис на страті ринкових перетворень.

Виходячи із структури національних економік та рівня їхньої конкурентоспроможності, Україна і Польща на старті ринкових перетворень мали б, на наш погляд, вжити невідкладних заходів з метою забезпечення високої конкурентоспроможності виробів, підприємницьких структур, галузей і національних економік в цілому. Для цього можна було діяти в кількох напрямках: по-перше, в напрямі освоєння виробництва конкурентоспроможної продукції, яка вже вироблялася суб'єктами світового господарства. До речі, такий досвід було напрацьовано в 30-х роках минулого століття в СРСР (в тому числі і в Україні), а в останній чверті цього ж століття – в нових індустріальних країнах (НІК). По-друге, розробка власних технологій для виробництва нових видів продукції і маркетингове супроводження з метою виходу на нові ринки. В цьому напрямі також є чималий досвід НІК. По-третє, на старті ринкової трансформації обидві країни мали сповна використати наявний інноваційний потенціал для створення принципово нової продукції п'ятого і шостого технологічних укладів, використання якого (потенціалу) дало б можливість по рівню конкурентоспроможності зрівнятися з найбільш розвинутими країнами світу. По-четверте, (хоча це могло бути і першим) не варто було рвати напрацьовані зв'язки, особливо коопераційні, між собою (Україна та Польща) та іншими постсоціалістичними країнами, адже вони (коопераційні зв'язки) найбільш плідно зарекомендували себе у галузях і підприємствах з високим індексом конкурентоспроможності.

Однак українські та польські реформатори, як і реформатори багатьох інших постсоціалістичних країн, увесь зміст реформ практично звели до роздержавлення та приватизації власності і лібералізації управління економікою. При цьому вони не утрудняли себе розробленням основ реформування економіки, оскільки Міжнародний валютний фонд (МВФ) люб'язно запропонував (щоб не сказати нав'язав) їм неоліберальну модель, яку до цього вже впроваджували в ряді країн так званого «третього світу» і яка не зробила економіки цих країн конкурентоспроможними. Причому запропонували якраз ту модель, яка з-поміж інших шкіл неолібералізму була найменш продуктивною. Як відомо, неолібералізм включає в себе декілька шкіл, які поряд з тим, що виступають за лібералізацію економіки, використання принципів вільного ціноутворення, провідну роль приватної власності, обмежене втручання держави в економіку тощо, мають певні відмінності, породжені особливостями ідейних витоків і соціально-економічних умов становлення та розвитку неолібералізму в різних країнах. Найбільш відомими є фрайбурзька школа в Німеччині (В. Ойкен, В. Репке, Л. Ерхард та ін.), чикагська (монетаристська) школа в США (Л. Мізес, М. Фрідмен, А. Шварц та ін.), лондонська школа (С. Кеннан, Л. Робінсон та ін.).

Для України та Польщі, як і для інших країн з перехідною економікою, на старті ринкових перетворень більш плідною могла би бути модель, побудована на засадах переосмислення теорії і практики фрайбурзької школи, тобто німецького лібералізму, який більшою мірою, ніж англо-американський, орієнтований на загальнолюдські цінності, зокрема такі, як повага до власності, дотримання населенням моральних і правових норм, чесність, ощадливість, повага до законів і державної влади тощо. Проте Україні і Польщі було нав'язано американську (монетаристську) модель реформування економіки, яка виходить з мінімізації державного втручання у спонтанні ринкові процеси, в той час як саме держава поряд з ринком є супер-інститутом сучасного господарства, особливо в перехідних економіках постсоціалістичних країн. Як наголошує відомий польський економіст і політик Гж. Колодко, «надмірна і дуже швидка лібералізація торгівлі і зневага до стимулюючих функцій держави підняли витрати перетворення істотно вище неминучого мінімуму... в той час як результати виявились значно нижче очікуваного» [1, с. 92]. Сказане стосувалося ринкових перетворень у Польщі в період 1989-1993 рр., однак воно зберігає свою актуальність і до оцінки наслідків ринкових перетворень і в Україні, і в багатьох інших постсоціалістичних країнах. За даними Європейського банку реконструкції і розвитку, індекс конкурентної політики, що визначається в межах від 0 до 4,5 в Україні є стабільно низьким практично протягом усього періоду ринкових перетворень, оскільки не перевищує 2,33. В той час як в Польщі цей показник після першого етапу «шоку без терапії» (1989-1993 рр.) коливався від 2,67 до 3,33 [2].

Найвагомішим чинником міжнародної конкурентоспроможності національних економік, регіональних утворень і окремих бізнесових структур є інтенсивний інвестиційно-інноваційний розвиток. Саме завдяки йому Польща, стартуючи з дещо слабших позицій, змогла досягти чи не найкращих результатів щодо підвищення ефективності національної економіки серед колишніх соціалістичних країн. Продумана інвестиційно-інноваційна політика посприяла потужному притоку прямих іноземних інвестицій і формуванню внутрішніх нагромаджень капіталу, за рахунок яких країна змогла модернізувати свій виробничий потенціал, підвищити його науково-технічний рівень, забезпечити конкурентоспроможність економіки і наростити свої експортні можливості. Як наслідок, Польща останнім часом щороку продає на світовому ринку товарів на суму майже 190 млрд. доларів (36 % валового внутрішнього продукту (ВВП) [1, с.105], Україна – лише 46 млрд.доларів. Виробництво ВВП на душу населення в Польщі становить 26 тисяч доларів, в Україні – 8 тисяч доларів.

Про роль інвестиційно-інноваційного розвитку у посиленні конкурентоспроможності національної економіки відомо і в Україні. За даними ЮНЕСКО, до ринкових перетворень частка України у світовому науко-технічному потенціалі становила майже 7% при

чисельності населення приблизно 0,1% від світової. В бутність у складі СРСР Україна виробляла майже 40% науково-технічної продукції, з кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювали у науково-технічній сфері [3, с.33]. Все це результат того, що Україна, за світовими критеріями, мала високорозвинуту науку та освіту. Досить було їй послабити свою увагу до згаданих чинників інвестиційно-інноваційного розвитку та піднесення міжнародної конкурентоспроможності, як ці останні, а за ними і соціально-економічний розвиток пішли на спад. За період ринкової трансформації удвічі скоротилася кількість проектних і дослідницьких організацій, майже на 50% зменшилася чисельність наукових працівників, фінансування науко-дослідних і дослідно-конструкторських робіт зменшилось з 3% ВВП до 0,3% і навіть до 0,1%. І це в той час, коли практика засвідчує, якщо на науку виділяти менше 1% ВВП, то розвиватися інноваційна діяльність не буде, а отже й не буде зростати конкурентоспроможність виробів, бізнесових структур, галузей і національної економіки в цілому.

На думку багатьох політиків і економістів, зі вступом України в Зону вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС) чинники піднесення конкурентоспроможності національної економіки будуть наростати кількісно і діятимуть більш інтенсивно. Очікується, що входження в ЗВТ з ЄС дасть можливість нашим виробникам: 1) долучитися до принципово нових високих технологій, 2) змусить виробників орієнтуватися на виробництво високотехнологічної конкурентоспроможної продукції; 3) спонукатиме використовувати нові підходи та управлінські рішення в інноваційній діяльності. Але все це не впаде нам у вигляді манни небесної. На все потрібні інвестиції. Причому великі і надвеликі. Сьогоднішній стан національної економіки такий, що не дозволяє надіятися на внутрішні джерела фінансування модернізації виробничого потенціалу і підвищення його наукового рівня. І це в той час, коли світовий досвід переконує, що головним джерелом фінансування створення і впровадження нових технологій, експортної орієнтації економіки, поліпшення якості управління і заодно підвищення конкурентоспроможності національної економіки були і залишаються внутрішні накопичення капіталу. Як пише Г.Ж.Колодко, формуванню внутрішніх накопичень повинен надаватися необхідний пріоритет як в макроекономічній політиці, так і в системі мікроекономічних спонукань. Зокрема, вкрай важливо адекватно вибудувати фінансову (фіскальну і монетарну) політику, яка істотно впливає на прикладну схильність до накопичення, цим самим роблячи вирішальний вплив на загальний рівень накопичення капіталу і на рівень і динаміку інвестицій [1, с.96].

На жаль в Україні за 25 років незалежності формування внутрішніх накопичень капіталу не стало пріоритетним ні в макроекономічній політиці, ні в системі мікроекономічних спонукань. Серед чинників, які гальмують формування внутрішніх накопичень капіталу, найбільш характерними є: 1) непродуманість державної політики щодо формування внутрішніх накопичень капіталу; 2) політична нестабільність; 3) недосконалість та нестабільність правової бази; 4) високий рівень корупції; 5) несприятливий інвестиційний клімат тощо. Ми не станемо коментувати все зазначене, а назвемо лише один факт. Непродумана політика держави щодо грошових вкладів населення в банках (оподаткування процентів по вкладах) та відсутність належного гарантування вкладів призвело до того, що населення воліє зберігати свої заощадження не в банку, а, як кажуть в народі, в банці або під подушкою. А це ж сотні мільярдів коштів, які могли б служити джерелом фінансування заходів щодо розвитку інноваційної діяльності і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. За нашими прогнозами, фінансові засоби модернізації виробничого потенціалу на новій науково-технічній основі і підвищення конкурентоспроможності національної економіки у найближчу перспективу стануть ще більш недоступними. Так думати дає підстави не тільки жалюгідний стан української економіки, а й бездумне розтринькування коштів доволі мізерного державного бюджету на непродумане реформування держапарату, суть якого зводиться практично до встановлення захмарно високих зарплат, пільг і привілеїв зростаючій армії чиновництва.

Не зумівши забезпечити формування внутрішніх нагромаджень капіталу, керівництво України останні 25 років орієнтується головним чином на залучення іноземного капіталу. Що ж, такі дії не тільки виправдані в особливих випадках, але й цілком закономірні, оскільки в умовах економічної глобалізації іноземні інвестиції, і в першу чергу прямі, виступають основним механізмом, що забезпечує розповсюдження нових технологій, підвищення якості маркетингу, управління та міжнародної конкурентоспроможності. Тим більше, що поряд є досвід знову ж таки Польщі. Завдяки активізації відносин з ЄС, вона отримала стільки прямих іноземних інвестицій, що їх виявилось достатньо для модернізації виробництва на базі більш високого технологічного укладу, переходу до випуску конкурентоспроможної продукції, створення нових робочих місць, запровадження сучасних форм управління і досягнення швидкого зростання темпів економічного розвитку. Продумана економічна політика, пише Гж.Колодко, забезпечила Польщі достаток резервів вільного капіталу і сучасних технологій, серйозний притік прямих іноземних інвестицій, що сприяли бажаній мікроекономічній реструктуризації і підвищенню міжнародної конкурентоспроможності підприємств [1, с.99].

На відміну від Польщі, українська практика показала, що за минулий період іноземний капітал не справив істотного впливу на модернізацію виробничого потенціалу, впровадження нових технологій та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Це зумовлено передусім тим, що іноземні інвестори в силу цілого ряду причин не поспішали вкладати свої капітали в українську економіку, незважаючи на те, що ціла низка чинників була сприятливою для отримання вигоди від інвестицій в економіку України. Серед згаданих чинників є: низький рівень заробітної плати, наявність дешевої сировини для виробництва товарів, високий кадровий потенціал, великий ринок збуту тощо. Не вплинули іноземні інвестиції на нашу економіку ще й тому, що вони використовувалися непродумано, а часто просто розкрадалися. Тому сьогодні можемо констатувати лише велику заборгованість. Загальний борг України сьогодні становить 131% ВВП, в той час як в Польщі він удвічі менший [4, с 17].

Загальновідомо, що лідерами інвестиційно-інноваційного розвитку і піднесення рівня конкурентоспроможності є підприємства великого бізнесу. Проте за наявності державної підтримки, в Польщі навіть малі та середні суб'єкти господарювання здійснюють наукові дослідження, виконують замовлення великих підприємств за їх підтримки та фінансування. Підвищення інноваційної активності бізнесу, в тому числі малого та середнього, є одним із пріоритетів політики Польщі і розглядається як один із найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності національної політики в цілому. Держава нерідко здійснює пряму підтримку розробки інноваційних продуктів малими та середніми підприємствами через надання їм грантів та пільгових кредитів, інформаційне забезпечення, а в окремих особливих випадках навіть вживає «неортодоксальних заходів». Так, щоб вдруге за часів ринкових перетворень повернути польську економіку на шлях стрімкого розвитку, нове державне керівництво списало борги більш ніж 60 тисячам підприємств, 99% з яких були малими та середніми. Такими діями уряд зміг зберегти близько 200 тис. робочих місць і відвернути банкрутство понад тисячі підприємств, які були на межі до цього через руйнівну монетарну та фіскальну політику попереднього керівництва [1, с.114-115].

Багаточисленні уряди України упродовж незалежності робили спроби побудови механізмів державної підтримки інноваційного розвитку як найважливішого чинника піднесення конкурентоспроможності та підвищення ефективності національної економіки. Однак, як зазначає Н.П.Тарнавська, «політика держави у царині структурної перебудови економіки не пов'язувалася з методологією реалізації інноваційної моделі розвитку, не базувалася на чітко й однозначно сформульованих пріоритетах розвитку, а здійснення поточних заходів орієнтувалося на вирішення поточних (часто неузгоджених) завдань, що мало лише негативні наслідки – розвиток процесів стагнації економіки та її руйнування» [5, с.182]. А це означає, що, навіть маючи значні виробничий, науковий та природний

потенціали, Україна неспроможна зрівнятися з Польщею по рівню конкурентоспроможності, не говорячи вже про розвинуті країни світу.

З долученням України до ЗВТ з ЄС багато хто з політиків та економістів очікують сплеску припливу зарубіжних інвестицій саме з ЄС. За підрахунками аналітиків, Євросоюз імовірно проспонсує інвестиційну програму створення в Україні нових промислових підприємств, здатних виробляти конкурентоспроможну машинобудівну продукцію на ті 5 млрд. доларів, які ми втратимо внаслідок ускладнення доступу на ринки країн-учасниць Митного Союзу, і передусім Росії, де виробни українського машинобудування були і могли б й надалі бути конкурентоспроможними. Адже переважна частка високотехнологічної продукції машинобудівних галузей України експортувалася не до країн ЄС, а до митного Союзу та деяких інших. Але для відродження вітчизняного промислового потенціалу потрібно не менше 100 млрд. доларів на найближчі 3-5 років, тобто 20-30 млрд. доларів щороку [4, с.39]. Зрозуміло, що таких грошей нам ніхто не дасть, оскільки сам ЄС сьогодні переживає не кращі часи своєї історії. Це, по-перше. А по-друге, європейський бізнес незацікавлений в появі на ринку нового конкурента, яким могла б стати Україна в разі здійснення модернізації свого виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Крім того, слід мати на увазі, що навіть після модернізації виробничого потенціалу наші виробники машинобудівної та переробної галузей навряд чи змогли б конкурувати на рівних, оскільки ЄС відгородив свій ринок непереборним протекціоністським бар'єром техрегламентів. Проте це вже інше питання. Тому повернемося до проблеми інвестицій на інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності.

На наш погляд, для того, щоб забезпечити притік інвестицій у вітчизняну економіку, необхідно передусім створити в країні сприятливе інвестиційне середовище як для внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. А це означає, що державне управління на всіх рівнях має зрозуміти важливість інвестицій у модернізацію виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Інвестиційно-інноваційний розвиток має стати одним із найбільш пріоритетних завдань державної політики на найближчі 5-10 років. Для цього, як мінімум необхідно здійснити наступне:

- удосконалити правову базу як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій в інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності національної економіки, творчо використавши для цього досвід Польщі та інших країн;
- диверсифікувати джерела прямих іноземних інвестицій, використавши для цього потенціал нових індустріальних країн та колишніх соціалістичних країн, нині членів ЄС;
- створити ефективну систему страхового забезпечення залучених інвестицій;
- стимулювати розвиток партнерства між великими приватними підприємствами і малим та середнім бізнесом в питанні спільного інвестування інноваційного розвитку;
- зменшити ставки оподаткування доходів від інвестування в інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності;
- стимулювати розвиток вторинного ринку цінних паперів;
- розробити, прийняти і забезпечити реалізацію урядових програм надання прямої фінансової допомоги на розвиток інноваційної діяльності, запозичивши для цього досвід ЄС;
- створити спеціальний фонд прямих інвестицій, який забезпечував би співфінансування інвестиційних проектів з іноземними інвесторами.

Створення сприятливого інвестиційного середовища сприяло б притоку інвестицій на модернізацію виробничого потенціалу та підвищення його конкурентоспроможності. Причому можна було б очікувати інвестиції не лише від вітчизняних інвесторів та європейського бізнесу. Як засвідчує досвід, в разі більш активного інвестування з боку ЄС, неабияку активність починають проявляти інші країни та міжнародні фінансові організації, в тому числі і МВФ. Вони, як правило, погоджуються на відкриття нових кредитних ліній, реструктуризацію боргів тощо. Орієнтуючись на створення сприятливих

умов для притоку іноземного капіталу, керівництво держави має враховувати застереження експертів про те, що безконтрольний приплив іноземного капіталу навіть у формі ПІІ може негативно вплинути на розвиток економіки. Як переконує вітчизняний і зарубіжний досвід, негатив має місце тоді, коли в країну переводяться матеріаломісткі і трудомісткі виробництва, а також ті, що забруднюють навколишнє природне середовище. Крім того, за певних умов, може статися послаблення стимулів до розвитку фундаментальних і прикладних досліджень, деформація структури національної економіки і залежність економічна і політична від країн – експортерів капіталу. Не можна не бачити ще такого ризику, як репатріація капіталу за кордон, особливо в періоди криз. «Досвід Польщі, а також інших країн, – пише Гж.Колодко, – служить виразним нагадуванням про те, що безконтрольний притік іноземного капіталу інколи приводить до надмірної залежності від цього капіталу (особливо в секторі фінансових послуг), що не завжди корисно для довгострокового зростання» [1, с.96-97].

В сучасних умовах важливим чинником розвитку інноваційної діяльності в Польщі виступає стимулювання партнерства між приватним бізнесом та університетами. Останні, як правило, здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, а бізнесові структури забезпечують виготовлення дослідних зразків, їх апробацію та комерціалізацію. Таке стимулювання взаємовигідне, оскільки допомагає вирішувати одвічні проблеми фінансування наукових досліджень, особливо для малого та середнього бізнесу. Використовуючи фіскальні та інші інструменти з метою розвитку згаданого партнерства, уряд країни істотно впливає на формування інноваційного бізнесу і відповідно на зростання його конкурентоспроможності. Діючи таким чином, держава сприяє забезпеченню конкурентоспроможності наукової сфери, реструктуризації мережі наукових організацій, підвищенню ефективності витрат коштів, що виділяються на нарощування наукового потенціалу.

Оскільки така практика має місце в усіх країнах ЄС, то є підстави надіятись, що долучення України до ЗВТ з ЄС посприяє перенесенню цієї практики на вітчизняний ґрунт. Як мінімум, українські університети зможуть розвиватися в контексті справжньої європейської вищої освіти, а не її сурогату, бездумно трансплантованого в український освітній простір. Вже за рахунок цього можна буде підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів, здатних здійснювати інноваційний розвиток і на цій основі підвищувати конкурентоспроможність національної економіки. Оскільки наукові дослідження в Польщі здійснюються переважно в університетах і великих підприємствах, то вищі навчальні заклади України зможуть мати більші можливості для пізнання досвіду щодо організації спільних наукових досліджень університетів та підприємств, а в окремих випадках можуть скластися сприятливі умови для виконання українськими науковцями спільних науково-технічних проектів. Особливо продуктивною може бути співпраця щодо взаємного обміну студентами, аспірантами та науково-педагогічними працівниками.

Водночас не можна не бачити, що в разі продовження занепаду вітчизняної освіти і науки Україна може натикатися на серйозні проблеми у згаданих сферах. Зняття (пом'якшення) бар'єрів щодо надання освітніх послуг українцям в країнах ЄС може спричинити масовий виїзд української молоді на навчання до зарубіжних країн. Скажімо, в Польщі умови навчання у вищих навчальних закладах є настільки привабливими, що сьогодні тут навчається понад 10 тисяч українських юнаків і дівчат. Справа в тому, що плата за навчання за обсягом така, як і в Україні, однак там студентам забезпечуються нормальні умови для проживання, працевлаштування за спеціальністю і гідна людини заробітна плата [6, с. 73], чого нема в Україні. Слід мати на увазі, що на навчання до зарубіжних вузів їдуть найбільш талановиті, здібні молоді люди і що вони не мають наміру повертатися в Україну, де їхні талант і здібності залишаються не затребуваними. До цього слід додати десятки (а можливо і сотні) тисяч молодих спеціалістів (знову ж таки кращих із кращих), які закінчивши українські університети, поповнять лави трудових емігрантів. Вони також здебільшого не повернуться в Україну, як не повернулися і не думають повертатися ті з наших випускників, котрі виїхали за кордон в останні

десятиріччя. Проте цими проблемами, як нам думається, керівництво країни не переймається. А ось польське керівництво заявило, що їхня країна готова найближчим часом прийняти мільйон трудових мігрантів з України.

В сукупності все це означає, що наша країна стоїть на порозі наростання загроз інноваційному розвитку національної економіки та піднесенню її конкурентоспроможності. Як зазначає Н. П. Тарнавська, «загрозою для України є не лише низька конкурентоспроможність продукції, суб'єктів господарювання, окремих галузей і національної економіки в цілому, але й імовірність так званого «системного відриву» – відставання від провідних країн через низьку здатність економіки до інновацій, зростаючу несумісність технологій, а також структурну кризу та інституціональну невідповідність міжнародними нормам» [5, с.172]. Польський досвід переконує, що активізація співпраці з ЄС відкриває нові горизонти і щодо розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, яке як ми зазначали дещо вище, є важливим чинником модернізації виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Активізація науково-технічного співробітництва між Україною і Польщею може відбутися внаслідок скасування візового режиму, приведення вітчизняного правового поля наукової сфери до європейських вимог, розвитку коопераційних зв'язків на рівні науковців, більш ефективного використання існуючих інструментів науково-технічної кооперації, що надаються Єврокомісією, тощо.

Якщо хтось думає, що всі ці потенціальні можливості спрацюють автоматично, оскільки ми увійшли до ЗВТ з ЄС, то такі думки будуть далекими від реальності. По-перше, як визнають дослідники, західні університети і бізнесструктури, які є основними розробниками і власниками науково-технічних продуктів, не поспішають ділитися ними з кожним зустрічним. По-друге, в Україні і надалі збережеться недофінансування науково-технічної сфери, що й буде головним, найбільш вагомим стримуючим чинником для розвитку міжнародного співробітництва, в тому числі з Польщею і ЄС в цілому. Про це свідчить попередня практика науково-технологічного співробітництва між Україною та країнами ЄС, яке здійснювалося в Рамкових програмах. Через відсутність коштів Україна не змогла задіяти свій потенціал в перших трьох програмах. Участь в наступних стала можливою лише після того, як ЄС профінансував окремі українські організації та роботи окремих учених. Таке співробітництво не може істотно вплинути на модернізацію вітчизняного виробничого потенціалу з двох причин: 1) програми досліджень обираються, виходячи з інтересів ЄС, а не тих країн, що залишаються поза його межами; 2) кінцевий продукт наукової співпраці належить тому, хто фінансує.

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що загальновідомі чинники забезпечення інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в Україні реалізуються не в повній мірі і є побоювання, що ця тенденція в найближчій перспективі не тільки збережеться, а й посилиться. До такої думки схиляє той факт, що нинішнє керівництво країни серйозно не займається питаннями макроекономічного та мікроекономічного розвитку, який один спроможний дати кошти і на інновації, і на піднесення конкурентоспроможності у глобалізованій економіці. Замість того, щоб розвивати виробництво як основне джерело доходної частини бюджету і піднесення добробуту населення, керівництво держави ось вже 25 років надії покладає то на «золото Полуботка», то на «закордон нам допоможе», то на «гроші Януковича», а зовсім останнім часом, ще на гроші ЄС.

Щодо останніх, то ми не можемо не зробити зауваження. Керівництво країни повинне усвідомити, що не ЄС зробить нам добру справу, коли відкриє додаткові кредитні лінії, профінансує ту чи іншу програму або запровадить безвізовий режим. Це ми йому зробили надзвичайно добру справу, розірвавши науково-технічні (і не тільки) зв'язки з Росією, позбавивши себе можливості виробляти і постачати високотехнологічну продукцію до Росії та деяких інших країн Співдружності Незалежних Держав. Це ми позбавили себе можливості нарощувати питому вагу виробництва продукції п'ятого, а в майбутньому і шостого технологічного укладів, аби не бути конкурентоспроможними. Це ми створили

передумови вигідних для Заходу геополітичних зрушень. Саме з цього повинне виходити політичне керівництво України, вимагаючи (не просячи) компенсацій на зразок тих, які у свій час отримала Польща. Як зазначає Гж. Колодко, у світлі політичних обставин Польщі простили половину величезного державного боргу. При цьому вчений наголошує, що списання боргу повинне супроводжуватися продуманими структурними реформами, ефективними антикорупційними заходами і адекватною макроекономічною політикою [1, с.97]. До слів Гж. Колодко варто прислухатися не лише тому, що він відомий світовій спільноті вчений, а й тому, що, будучи віце-прем'єром і міністром фінансів Польщі, успішно реформував національну економіку. А можливо, саме його слід було запросити в Україну на відповідні посади, аби так зване «польське диво» переніс на український ґрунт.

А це означає, що для забезпечення інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах її участі в ЗВТ з ЄС необхідно діяти виключно в національних інтересах. Основними напрямками такої дії мають бути:

- будь-які переваги від участі в ЗВТ з ЄС використовувати з метою припинення деградації науково-технічного і виробничого потенціалів країни та подальшого їх розвитку на базі п'ятого і шостого технологічних укладів, уважаючи, що лише так можна на рівних конкурувати з фірмами країн Євросоюзу і світу в цілому;
- через модернізацію виробничого потенціалу забезпечити умови для стабілізації фінансово-кредитної системи та зміцнення стійкості національної грошової одиниці, подолання інфляції та підвищення конкурентоспроможності українських виробів;
- виходячи з того, що головним джерелом фінансування соціально-економічного розвитку були і залишаються внутрішні нагромадження капіталу, вибудувати фінансову політику таким чином, щоб вона сприяла формуванню внутрішніх нагромаджень капіталу і перекривала можливість його неконтрольованого вивозу за кордон;
- внаслідок модернізації виробничого потенціалу та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників добиватися взаємовигідних зв'язків з іноземними партнерами, які (зв'язки) не перетворювали б Україну на сировинний придаток розвинених економік;
- подолати криміналізацію економічних відносин та олігархічну монополізацію економіки як бази зростання економічної злочинності та корупції;
- припинити політику обмеження платоспроможного попиту населення і перейти до побудови правової соціально орієнтованої держави, що стане вагомим рушієм економічного зростання та відновлення довіри до влади і її політики, як це сталося в Польщі після відмови від політики неолібералізму.

Наше бачення можливих шляхів інтенсифікації інноваційного розвитку та піднесення конкурентоспроможності національної економіки не претендує на істину у вищій інстанції і не є вичерпним. Однак їх реалізація серйозно просунула б вітчизняну економіку до рівня найбільш розвинених країн сучасного глобалізованого економічного простору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розгляд конкурентоспроможності української економіки в контексті позитивного досвіду Польщі дає підстави заявити, що наші невдачі щодо побудови інноваційної конкурентоспроможної національної економіки пов'язані з неспроможністю економічної політикою, яку протягом 25 років здійснювало керівництво країни. Наслідком такої політики стало те, що сьогодні обсяг валового внутрішнього продукту у порівняльних цінах в Україні становить менше 70% від рівня 1989 року, в експорті переважають сировина і продовольство, мають місце деіндустріалізація, в 4-5 разів зменшились реальні доходи населення, зруйновано систему охорони здоров'я, мають місце висока смертність, масова трудова еміграція та багато інших негативів.

Натомість Польща серед постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи досягла чи не найкращих результатів. Після 1989 року її валовий внутрішній продукт у порівняльних цінах майже подвоївся. Створивши привабливий інвестиційний клімат і мобілізувавши внутрішні резерви, країна змогла модернізувати виробничий потенціал і

підвищити його науково-технічний рівень, що дозволило успішно конкурувати на ринках ЄС і світу в цілому та забезпечити високі стандарти життя для своїх громадян. Польща своїм досвідом підтвердила тезу про те, що успішний розвиток можливий лише за належної мотивації працівників, орієнтації інститутів на інтереси населення.

Перспективи подальшого дослідження шляхів побудови конкурентоспроможної економіки України в контексті досвіду Польщі, а також інших постсоціалістичних країн мають практичні засади і вимагають подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Гж. Колодко. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Гж. Колодко. – М.: Магистр, 2012. – 176 с.
2. Процесс перехода и показатели стран СНГ и Монголии в 2009 году. Процесс перехода в кризис? [Электронный ресурс] // Европейский банк реконструкции и развития. – Режим доступа: <http://www.ebrd.com/publ/econo/6520r.pdf>.
3. Інноваційно-інвестиційна і економічна безпека трансформації регіональних економічних систем. За ред. М.А.Хвесика. – К.: Наукова думка. – 2013. – 488 с.
4. Новицький А. Дорога на Брюссель / А. Новицький// Пульс. – 2013. - №8. – С.5-40
5. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України / Амоша О. І., Аптекар С. С., Білопольський М. Г., Юрій С.І., та ін.. – ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
6. Каленюк І. С., Куклін О. В., Ямковий В. А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні / І. С. Каленюк, О. В. Куклін, В. А. Ямковий //Економіка України. – 2015. – №2. – С.70-83.

References

1. Kolodko, Gzh.V. (2012) Globalization, transformation, crisis – what comes next? Moscov: Magistr (in Russ.).
2. The Process of Transition of CIS States and Mongolia in 2009. The Process of Transition in Crisis? (2010). Retrieved from https://www.apu.ac.jp/rcaps/uploads/fckeditor/publications/journal/RJAPS_V26_Dari.pdf
3. Khvesyuk, M. A. (Ed.). (2013). The innovative – investment and ecological safety of regional economic system transformaition. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
4. Novickij, A. (2013). The road to Brussels. Pul's (Pulse), 8, 5-40 (in Russ).
5. Amosha, O. I., Aptekar, S. S. & others. (2011). *Structural Reforms of Economy: World Experience, Institutes, Strategies for Ukraine*. Ternopil: Ekonomichna dumka TNEU.
6. Kaleniuk, I. S. & Kuklin, O. V. & Yamkovyj V.A. (2015). Moden risks of higher education in Ukrain development. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 2, 70-83 (in Ukr.).

Kykyrydza Ivan Ivanovuch

Doctor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CONTEXT OF POLISH EXPERIENCE

Introduction. *In the article international competitiveness of Ukraine's economy in the context of Polish experience is explored.*

Purpose. *To investigate the state of international competitiveness of Ukraine's economy and to develop practical recommendations as for its recovery in the context of Polish and other countries experience.*

Results. *In the paper the state of international competitiveness of national economy is discovered as well as found out main reasons of its deterioration. In addition to it, argued the conclusion that the fundamental reason of a poor international competitiveness of national economy is cost cutting in the sphere of investment and innovative activity. Analyzed experience of Poland concerning the development of investment and innovative activity and suggested recommendations as for its creative implementation under conditions of modern Ukraine.*

Originality. *Made the conclusion that at present rate of science expenditures it's totally impossible to carry out innovative activity and to increase international competitiveness.*

Conclusion. *Approximation of national economy to the level of the advanced economies of the world is possible only in case of competitiveness recovery based on the innovative activity activation.*

Keywords: *international competitiveness, factors of competitiveness recovery, ways of Ukraine's economy competitiveness increasing.*

Одержано редакцією 20.10.2016 р.
Прийнято до публікації 22.10.2016 р.